

Античная амфорная коллекция Государственного Эрмитажа VI–II вв. до н.э.: Каталог

Рецензия на книга: Сергей Ю. Монахов, Елена В. Кузнецова, Дмитриий Е. Чистов, Наталья Б. Чурекова. Античная амфорная коллекция Государственного Эрмитажа VI–II вв. до н.э.: Каталог. Саратов: Амирит, 2019, ISBN 978-5-00140-287-9

Тотко Стоянов^a

^a Катедра по археология, Исторически факултет, Софийски университет „Св. Кл. Охридски“, бул. Цар Освободител 15, София 1504; totko.stoyanov@gmail.com

The ancient amphorae collection of the State Hermitage Museum 6th–2th c. BC. Catalogue

Book review: Sergej J. Monakhov, Elena V. Kuznetsova, Dmitrij E. Chistov, Natalia B. Churekova. The ancient amphorae collection of The State Hermitage Museum 6th–2th c. BC. Catalogue. Saratov: Amirit, 2019, ISBN 978-5-00140-287-9

Totko Stoyanov^a

^a Department of Archaeology, Faculty of History, Sofia University St. Kl. Ohridski, 15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria; totko.stoyanov@gmail.com

Рецензираната колективна монография се явява поредната, трета реализация на един значим научен проект за обработване и публикуване на амфорните колекции на музейните фондове на най-големите музеи в Русия, стартирал през 2015 година с обработването и публикуването на колекцията на музея в Керч през 2016 година (Монахов и др. 2016), а през 2017 година и колекцията на музея в Херсонес (Монахов и др. 2017). Опитът и възможността за солидно финансиране на следващ етап са допринесли за избора за обект на изследване в представения труд – амфорната колекция на най-стария и най-значимия музей на Русия – Эрмитажа. Ядрото на изследователите в този проект са проф. Сергей Монахов, един от водещите изследователи в областта на амфорологията от последните десетилетия, не само в Русия, и неговите ученици и колеги от Института по археология и културно наследство в Саратовския държавен университет Елена Кузнецова и Наталия Чурекова. В рецензираната публикация в екипа е включен и Дмитриий Чистов, изследовател в музея-домакин.

В структурно отношение книгата съдържа въведение, две глави, каталог и приложения.

Във въведението са изложени предпоставките за създаването на рецензираното издание, към които би следвало да се добавят предхождащите проекта десетилетия изследвания на лидера на екипа проф. С. Монахов. Натрупването на огромна база данни, работа с конкретни комплекси, включително и от фонда на Эрмитажа, поре-

Обр. 1. Корица на книгата
Fig. 1. Cover of the book

дици от публикации, водещи до утвърждаването му като водещ изследовател в областта на амфорологията. Тук следва да се посочат два негови основополагащи труда в тази посока, опитът и системният подход в изучаването на амфорната тара, заложен в тях, поставили основата на предложените в този труд изследователски методи и начин на представяне на изследвания материал (Монахов 1999; 2003).

Посочени са натрупаните в амфорологията идеи за възможностите на амфорите като обективна изходна база за възстановяване на обемите и динамиката на икономическите процеси в античните общества от Средиземноморието в хронологически и ареален план, свързани с производството и търговския обмен на основни продукти като виното, зехтина и други изделия важни за стопанството или хранителния стандарт. Посочени са достижения и тенденции в проучването на продукцията на конкретни производствени центрове. Изтъкнато е и известното „закъснение“ в изследването на амфорната тара в сравнение с изследванията върху амфорните печати, като носители на по-конкретна информация, обуславяща по-прецизно датиране, създаване на база данни за динамиката на търговските контакти и пр. В този контекст е изтъкната важността на системното и професионално обработване и публикуване на цели амфорни колекции от даден комплекс, музей и пр. за по-пълно и цялостно извяване на посочените по-горе процеси.

В първа глава е представена подробна история на формирането на амфорната колекция на Ермитажа от 30-те години на XIX в. до наши дни. Информацията за първата експозиция и каталог още от 60-те години на XIX в. са последвани от данните за промените в тяхното експониране в други зали на музея до 60-те години на XX в, последвано от създаването през 2015 година на една модерна по концепция експозиция на репрезентативни артефакти от различен характер, включваща и колекция от

над 90 цели съда, проследяващи развитието на амфорната тара от архаичната епоха до ранното средновековие (срв. обр. 7 в текста). Описанието на постъпвали в музея находки е илюстрирано с галерия от портрети на ръководители на разкопките, както и на редица изтъкнати изследователи на комплексите, съдържащи амфори, на амфорите и амфорните печати в частност, като Е. Придик, Б. Граков, И. Зеест, И. Брашински и други, включително и ръководителят на авторския колектив С. Монахов, допринелси за развитието на амфорологията и амфорната епиграфика като цяло.

Втора глава съдържа описание и интерпретация на 34 археологически комплекса от селища и некрополи. Както отбелязват издателите, част от тях вече са публикувани в някаква степен. Други, публикувани сравнително в по-ново време и цялостно, като материалите от проучванията на имение У-6 от селището Панское I (Западен Крим), не са включени. Представени са комплекси (жилища, складове, стапански ями, кладенци и гробове от некрополите) от гръцките полиси от Олбия и Березан на запад, Херсонес и Нимфей на Крим до Елизаветовския некропол при устието на Дон, меотски и скитски прогребални комплекси в хинтерланда на Северното Черноморие, предоставили амфори от различни центрове от Егеида и Черно море от архаичната до елинистическата епоха. При характеристиката на комплексите са привлечени и илюстрирани не само графично, но и с цветни образи рисувана и чернолакова керамика, лампи и други датиращи артефакти, което способства за стесняване на датите за представените в тях амфори. Амфорите от тези комплекси също са прецизно илюстрирани с графични и цветни образи (печатите, когато са налице) и са с обозначени мащаб и индекс от каталога. Като представителен пример бих посочил материалите от кладенец в кв. 26 на изкоп „Г“ на селището на о. Березан (с. 27-30, рис. 2-5).

В каталога са включени 312¹ цели и фрагментирани транспортни амфори. Както отбелязват авторите, броят на амфорите във фонда на Ермитажа е значително по-голям, но са подбрани и включени в изданието само екземплярите, които се явяват част от керамични комплекси или са уникални. Хронологическият им диапазон обхваща времето от края на VII до края на II в. пр. Хр.

Първо са представени амфорите от егейските центрове, като наред с известните и със значителен експорт центрове Хиос, Тасос, Лесбос, Менде и др. са представени и амфори на центрове с все още малко известна продукция като Колофон, Егион и др. В отделни позиции са представени и амфори на неопределени центрове от Северна Егеида („прототасоски“), амфори от тасоския кръг, амфори тип „Муригьол“ и амфори от неопределени центрове. Амфорите от първата група, представени с 14 екземпляра са разпределени в пет серии, което показва, че има още много „бели петна“ в познанията ни за производствените центрове от късноархаичната и раннокласическата епоха.

В следващата част на каталога са представени амфорите от понтийските центрове – Хераклея Понтийска, Херсонес, Синопе, „колхидски“ амфори (Трапезунд?) и амфори от неизвестни западнопонтийски центрове. Информацията, представена при двата екземпляра от тази малка група, изявява внимателното отношение на екипа

1 Според мен, от каталога би следвало да отпадне амфората, включена в §. *Амфори от неопределени центрове* (Уп. 7, с. 172). Това е трапезна амфора от групата на сивоглинената керамика, характерна за трапезната керамика, както в западно- и северопонтийските полиси, така и в техния хинтерланд. Срв. Alexandrescu 1977, 118-121, fig. 5-6, както и статиите за материали от Олбия и др. центрове в Актите на специализирания симпозиум за сивата керамика Pontic Gray Wares 2009. International Conference, Bucarest-Constantza September 30th - October 3rd 2008, Constantza 2009 (Pontica XLII, Suppl. I).

на изданието към деликатната тема за евентуалните неидентифицирани производствени центрове в западнопонтийския ареал, възникнали вероятно в елинистическата епоха и преплитането на този проблем с идентификацията на амфорите с английски печати задължително с производството на ателиетата на Хераклея Понтийска.

Матрицата, изработена за представянето на всяка амфора от каталога, в рамките на определен (или предполагаем) производствен център, разработена при посочените два предхождащи проекта, е следвана като цяло, с някои добавки и подобрения. Всяка амфора е снабдена с описание на морфологията на съда; при необходимост са представени визуалните характеристики на глината, покритето и евентуални други детайли. Следват данни за публикации на съда, след това известни по публикации аналогии и датировка по съществуващи класификации (или на авторите на изданието).

Следват метричните данни. Наред със стандартните метрични параметри² (H – височина на съда, H_1 – дълбочина, H_2 – височина на горната част, D – диаметър на тялото, d – диаметър на устието, d_1 – диаметър на венеца и V – обем, е въведен и още един показател H_3 – височина на шията. Бих акцентирал на старанието на изследователите от екипа да представят, когато е възможно, данни за обема – на базата на практически измервания (от други изследователи, с конкретен тип насипен материал) и/или чрез математически модели за измерване на обема. Този тип данни са най-оскъдни в публикациите на цели амфори (или такива с възстановим обем), което всъщност е необходим компонент, за да се правят оптимални по обективност изчисления на обема (мащабите) на импорта в даден консумативен център или регион.

Други задължителни данни са указание за мястото (комплекса) и годината на откриване на съда и името на изследователя.

Когато амфорите носят печат(и), след описание на съдържанието му - име(на), символи, евентуално други детайли, са представени аналогии по публикации. Следва дата на печата. В много от случаите коректно са посочени конкретните датировки от актуални хронологически системи, предложени от водещи специалисти. В някои случаи, специално за амфорите на Хераклея, са предпочетени датите предложени от В. Кац (Кац 2007). В голяма част от случаите, разчитането и възстановките в легендата на печатите са дело на авторите на изданието, с изключение на случаите когато е посочено коректно авторство на други изследователи.

В края на описанието са данните за състоянието на съда и номера от фонда на музея.

Важен компонент от представянето на всяка амфора (или части) са приложените прецизни графични и цветни образи в еднакъв мащаб 1:10, а на профилите на крачето и устието в мащаб 1:2. Фотографиите на печатите са представени константно в мащаб 1:1. Графичните образи са дело на авторите С. Монахов, Е. Кузнецова, Н. Чурекова и Д. Чистов. Качествените фотоси на амфорите и печатите са дело на фотографа на Ермитажа А. Лаврентиев.

В края на книгата са включени шест приложения, важни за ползването на цялата информация в нея: 1. Библиография; 2. Индекс на географски названия; 3. Индекс на авторите; 4. Индекс на имената на магистрати и фабрикантите; 5. Указател, синхронизиращ информацията за инвентарния номер на амфората във фонда на Ермитажа,

² Въведени от С. Монахов още в основополагащото му изследване от 2003 година (Монахов 2003, 183) и следвани от него и колегите му, съавтори в това издание, в следващи публикации.

произведствения център и номера в каталога (разпределени по отдели и колекции) и б. – една от най-полезните и инструктивни, според мен, части на това забележително издание – Албум с цветни фотографии на голяма част от представените в каталога амфори. В 73 табла са вложни по четири еднакви полета, с унифициран цветен фон и качествени цветни фотографии на 268 цели (или запазени инструктивни части) амфори, представени с константен мащаб, с посочен индекс от каталога. Всъщност това са фотосите на подбраните от каталога амфори, но в значително увеличен размер, който дава по-добри възможности за наблюдения върху характеристиките на съда. Професионално свършената работа на реставраторите на музея са фактор за качествените фотоси на съдовете. Само специалистите, които са се стремили или мечтаят за подобен тип илюстрации за публикациите си, могат да оценят това професионално усилие на екипа на проф. С. Монахов, фотографа на Ермитажа А. Лаврентиев и издателите.

Това специализирано издание, изпълнено на най-високо професионално ниво, включително и като дизайн и полиграфия, е изключително полезно, както за специалистите по амфорология и керамична епиграфика, така и за млади изследователи в проблематиката и студентите по археология и стара история, и не на последно място – за изследователите на икономическите отношения в Черноморието и Средиземноморието от архаичната до елинистическата епоха.

Цитирана литература

- Кац, В. И. 2007. *Греческие керамические клейма эпохи классики и эллинизма (опыт комплексного изучения)*. Симферополь – Керчь: Деметра.
- Монахов, С. Ю. 1999. *Греческие амфоры в Причерноморье: комплексы керамической тары VII–II вв. до н.э.* Саратов: Издательство Саратовского университета.
- Монахов, С. Ю. 2003. *Греческие амфоры в Причерноморье: типология амфор ведущих центров-экспортеров товаров в керамической таре*. Москва – Саратов: Киммериды, Издательство Саратовского университета.
- Монахов, С. Ю., Кузнецова, Е.В., Федосеев, Н.Ф., Чурекова, Н.Б. 2016. *Амфоры VI–II вв. до н.э. из собрания Восточно-Крымского историко-культурного музея-заповедника. Каталог*. Керчь – Саратов: Новый проект.
- Монахов, С. Ю., Кузнецова, Е.В., Чурекова, Н.Б. 2017. *Амфоры V–II вв. до н.э. из собрания государственного историко-археологического музея-заповедника „Херсонес Таврический“*. Каталог. Саратов: Новый проект.
- Alexandrescu, P. 1977. Les modèles grecs de la céramique thrace tournée. *Dacia* 21, 113-138.